

طرح جامع مطالعات و تحقیقات درباره هویت دینی

محمد منصور نژاد
محقق و نویسنده

مؤلفه‌ها هویت او را می‌شناسانند. بخشی از هویت فردی انسانها در شناسنامه او یا سایر برگه‌ها و کارت‌های شناسایی ملی و ... قابل دسترسی‌اند.

از نگاه دینی، هویت اصیل آدمی به نحوی با هویت الهی و خدایی گره‌خورده است. از این رو در حدیث نبوی آمده که: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ، فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ»؛ کسی که خودش را بشناسد، خدا را شناخته است.

و در قرآن مجید می‌خوانیم که روح الهی در آدمی دمیده شده است: «و نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي».

و حتی از نگاه این کتاب آسمانی، در روز الست خداوند ما را بر خودمان شاهد گرفت و وقتی در خود مشاهده حضوری کردیم، آنگاه از ما پرسید که آیا من رُب (پروردگار) شما نیستم؟ «الستُ بِرَبِّكُمْ». و ما تأیید کردیم که در نگاه به خود فهمیدیم که تو خدا و رب ما هستی! «قَالُوا بَلِي»^۱

دوم، بازشناسی: از آنجا که هم شرایط بیرونی و عصر در حال تغییرند، پدیده‌هایی شکل می‌گیرند که در سابق نبوده‌اند و عناصر مؤثری که سابق فعال بودند، از کار می‌افتند و هم شرایط درونی فردی و جمعی در حال تحول‌اند و مثلاً آدمی در سطح فردی رشد می‌کند و خصوصاً از لحاظ روحی و فکری، تجربه‌ها و آموخته‌های جدید و تازه دارد، که حال و هوای جدید به او می‌دهند، به حدی که حتی ممکن است بخشی از ویژگی‌های فردی را نیز با دستکاری و اقدام تغییر دهد (رنگ مویش را عوض کند، چاق یا لاغر شود و حتی جنسیتش را عوض کند و ...).

از این رو این مدعا پذیرفتنی است که هویتها حداقل در لایه‌هایی، میل به پویایی دارند (بحث پویا یا پایابودن اضلاع و عناصر هویتی، بحث مستوفا و قابل تأملی است که در اینجا هیچ کدام از این دو دیدگاه مورد بحث قرار نگرفته و تنها به صورت مفروض و در حد اشاره گفته می‌شود که، هویتها هسته و پوسته‌ایی دارند و بدین ترتیب جوهره و هسته هویتها پایدار و پایا می‌ماند، گرچه پوسته و اجزای سطحی‌تر آنها در حال پویایی و جابه‌جاشدن هستند). در هویت دینی نیز شناسایی و به ویژه بازشناسی هسته و پوسته بحث بسیار حایز اهمیت می‌باشد.

۲) ضرورت بحث از هویت دینی: در کشور ما ایران، با تأسیس حکومتی با ماهیت دینی در حدود ۴ دهه پیش، در کوران انقلاب هویت دینی بسیار عمیق جوشید و

مجموعه عناوین لازم برای طراحی ساختار مباحث هویتی را پس از مقدمه، در قالب دو گانه زیر می‌توان به تصویر کشید: الف مبادی تصویری؛ ب) مبانی و مسایل تصدیقی.

مقدمه

۱. تعریف و مراحل هویت: اگر پرسش از «هویت» را به پرسش از «چیستی» تعبیر کنیم، از آنجا که درباره آدمیان (بحث هویت را به سایر موجودات نیز می‌توان بسط داد) می‌توان در دو سطح فردی و جمعی سخن گفت، در بحث هویت نیز می‌توان از چیستی فرد پرسید، که در آن صورت می‌توان گفت که «من من» جانمایه هویت است. چنانکه می‌توان از چیستی جمعی انسانها سخن به میان آورد که در آن صورت «مای ما» مضمون و محتوای این سطح از هویت را شکل می‌دهد.

معرفت نسبت به این «من من» و یا «مای ما» در دو مرحله شکل می‌گیرد:

اول، شناسایی: در این مرحله، مؤلفه‌های اصلی شکل‌دهنده هویت شناسایی و معرفی می‌گردند. هر پدیده، فرد، گروه و موضوعی در زمان و مکان خاص و بر اساس ویژگی‌های خاصی شناخته می‌شود. این خصایص، هویت فرد یا گروه و یا ... را به ما می‌شناسانند. مثلاً برای شناسایی هویت فردی فلان شخص، او را بر اساس قد، وزن، رنگ بدن، مو و چشم، بدخلقی و یا خوش‌خلقی معرفی می‌کنیم، که این

کارگزاران دینی نیز مقبولیت و اقتدار شایسته‌ای یافتند. در فضای دفاع مقدس هویت دینی درونی‌تر شده و خروجی‌های ماندگاری از خود به جای گذاشت.

اما پس از سپری شدن دهه اول انقلاب، به جهت بدکارکردی متولیان دولتی و نیز سیاست زدگی نخبگان دینی و ... هویت دینی در جامعه شروع به کمرنگ شدن نموده و دیگر کارگزاران دینی اقتدار پیشین را ندارند و وضع تا آنجا نگران کننده است که برخی مراجع تقلید (مثلاً آیه الله شبیری زنجانی) نیز زنگ خطر را به صدا درآورده‌اند.

در چنین شرایطی ضرورت تأمل پیرامون هویت دینی و آسیب شناسی موضوع بیش از پیش احساس شده و اگر قرار بر مطالعه جدی و همه جانبه بر موضوع باشد لازم است این موضوع را در ابعاد مختلف به بحث و فحص نشست. نگارنده که بیش از یک دهه در زمینه هویت دینی مطالعات و تأملاتی داشته که برخی از آنها نیز منتشر شده‌اند، پیشنهاد اجرای «طرح جامع مطالعاتی و تحقیقاتی در باره هویت دینی» با محورهای زیر (با قابلیت حذف و اضافه شدن) را دارد.

الف) مبادی تصویری

۱) ترمینولوژی مفهوم هویت و غیریت (مباحث زبانشناختی)

۲) مفهوم هویت در علوم مختلف

۱-۲) هویت در منطق

۲-۲) هویت در فلسفه

۳-۲) هویت در عرفان

۴-۲) هویت در اخلاق

۵-۲) هویت در کلام

۶-۲) هویت در سیاست

۷-۲) هویت در روابط بین‌الملل

۸-۲) هویت در روانشناسی

۹-۲) هویت در جامعه‌شناسی

۳) مفهوم و مضمون هویت در کتاب و سنت

۴) ابعاد و اقسام هویت

۱-۴) هویت فردی/ جمعی

۲-۴) هویت جسمی/ عقلی/ قلبی

۳-۴) هویت در کودکی/ نوجوانی/ جوانی/

میانسالی/ کلاتسالی

۴-۴) هویت انسانی/ جنسی (صنفی)

۵-۴) هویت نسل قدیم/ نسل جدید

۶-۴) هویت طبقاتی (پایین، بالا و میانی-سنتی/

مدرن)

۷-۴) هویت قشری (کارگران، کشاورزان،

کارمندان، دانشجویان، طلبه‌ها، رانندگان،

هنرمندان، فرهنگیان، دانش‌آموزان، پرستاران،

پزشکان، اقلیت‌های دینی و مذهبی، اقلیت‌های

قومی و نژادی، ورزشکاران، نابینایان، زنان،

کودکان و...)

۸-۴) هویت ملی/فرمانطقه‌ای/ بین‌المللی/جهانی

۹-۴) هویت انسانی/ زبانی/ قومی/ نژادی

گروهی/خانوادگی

۱۰-۴) هویت دینی/مذهبی

۱۱-۴) هویت متراکم/ بسیط

۱۲-۴) هویت سیاسی، فرهنگی، اجتماعی،

اقتصادی و...)

۵) اشتراکات و افتراقات ویژگی‌های هویت فردی با هویت

جمعی

۶) پویایی و یا پایایی هویتها

۷) مشروعیت یا بحران هویت

۸) نسبت مفهوم هویت با مفاهیم فرهنگ و تمدن

۹) مقایسه رویکرد دینی به هویت با رویکردهای

جوهرگرایانه و ساختگرایانه

ب) مبانی و مسایل تصدیقی

بسیاری از عناوین چهل و سه گانه زیر، ظرفیت بیش از یک موضوع را در خود داشته و در حقیقت محوری برای طرح عناوین جزئی‌تر و مصداقی‌ترند. به عنوان شاهد، بندهای ۳۲ و ۳۳ می‌تواند به گونه‌ای عملیاتی شود که به تعداد روحانیون و یا روشنفکران برجسته و موثر در مباحث و مسایل هویتی، موضوع تحدید و برشماری گردد.

۱) مبانی هویت الهی آدمیان در کتاب و سنت

۲) مبانی و فلسفه تفاوت و تعدد هویتی از نگاه دینی

۳) چگونگی سنجیدن پای بندی نظری و عملی به هویت دینی و مذهبی

۴) چگونگی سنجیدن پای بندی نظری و عملی به هویت

ملی در ایران

۵) معیارها و شاخصه‌های اندازه گیری بحران و یا فقدان

- بحران در هویت دینی و مذهبی
- ۶) ارزیابی مؤلفه‌های هویت ملی (جغرافیا، تاریخ، زبان، فرهنگ و...) در نصوص (قرآنی و روایی) دینی
- ۷) ارزیابی مؤلفه‌های هویت ملی (جغرافیا، تاریخ، زبان، فرهنگ و...) بر اساس سیره معصومین (انبیا و چهارده معصوم)
- ۸) ارزیابی مؤلفه‌های هویت ملی (جغرافیا، تاریخ، زبان، فرهنگ و...) در فهم عالمان دینی (متکلمان، مفسران، فقیهان، عرفا و...)
- ۹) ارزیابی مؤلفه‌های هویت قومی در نصوص (قرآنی و روایی) دینی
- ۱۰) ارزیابی مؤلفه‌های هویت قومی بر اساس سیره معصومین (انبیا و چهارده معصوم)
- ۱۱) ارزیابی مؤلفه‌های هویت قومی در فهم عالمان دینی (متکلمان، مفسران، فقیهان، عرفا و...)
- ۱۲) ارزیابی مؤلفه‌های هویت دینی و مذهبی در نصوص (قرآنی و روایی) دینی
- ۱۳) ارزیابی مؤلفه‌های هویت دینی و مذهبی بر اساس سیره معصومین (انبیا و چهارده معصوم)
- ۱۴) ارزیابی مؤلفه‌های هویت دینی و مذهبی در فهم عالمان دینی (متکلمان، مفسران، فقیهان، عرفا و...)
- ۱۵) بررسی سنت و سیره معصومین (پیامبران و امامان) در تدبیر تنوعات قومی و دینی و مذهبی
- ۱۶) تأثیر برداشت‌های متحجرانه و جمود دینی بر سطحی شدن برداشت از هویت دینی
- ۱۷) رابطه برداشت‌های افراطی روشنفکران از دین بر آسیب پذیری هویت دینی
- ۱۸) بررسی تساهل و یا تعصب دینی و مذهبی با تضعیف یا تقویت هویت دینی و مذهبی (شیعی)
- ۱۹) تأثیر ناتوانی در کاربردی نمودن نگرش‌های دینی بر تضعیف هویت دینی اقدار جامعه
- ۲۰) بررسی تأثیر فقدان استراتژی جامع فرهنگی بر تضعیف هویت دینی
- ۲۱) تأثیر نوع تعلیم و تربیت دینی (کودکان، نوجوانان و جوانان) بر تعمیق و یا تضعیف هویت دینی
- ۲۲) بررسی روایت‌های مختلف از نسبت‌های هویت ایرانی با هویت اسلامی
- ۲۳) مطالعه و تحقیق در باره نسبت خدا، دین، مذهب، و نمادهای قدسی در تعریف و تحدید هویت ایرانی
- ۲۴) رابطه نهاد دولت اسلامی و نوع عملکرد آن بر تضعیف و یا تقویت هویت دینی و مذهبی
- ۲۵) رابطه وضعیت معیشتی و تعادل یا شکاف طبقاتی در جامعه دینی با تقویت و یا تضعیف هویت دینی و مذهبی
- ۲۶) تأثیر مشارکت در مراسم و مناسک مذهبی بر هویت دینی و مذهبی (شیعی)
- ۲۷) تأثیر نهادهای اجتماعی (خانواده، رسانه و...) بر هویت دینی و مذهبی (شیعی)
- ۲۸) تأثیرات جهانی شدن بر هویت دینی و مذهبی (شیعی)
- ۲۹) تأثیرات جهانی شدن بر هویت ملی و اجتماعی
- ۳۰) نقش هویت دینی در نهضت‌های رهایی بخش جهان اسلام و ایران
- ۳۱) رابطه تعمیق هویت دینی با همبستگی ملی در ایران
- ۳۲) نقش نهاد روحانیت در تقویت و تثبیت هویت دینی و مذهبی (شیعی)
- ۳۳) نقش روشنفکران دینی در تقویت و تثبیت هویت دینی و مذهبی (شیعی)
- ۳۴) هویت دینی در آثار، گفتار و رفتار امام خمینی و مقام معظم رهبری
- ۳۵) چالش‌های هویتی ناشی از سیاسی شدن فعالیت‌های دینی
- ۳۶) آسیب شناسی هویت دینی و مذهبی (شیعی)
- ۳۷) زمینه‌های بحران هویت فردی و اجتماعی از نگاه دینی
- ۳۸) تغییرات هویتی پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران
- ۳۹) نگاه نسل سوم ایرانی به هویت ملی و دینی
- ۴۰) مطالعه و تحقیق درباره اقسام شیوه‌های تهدید بر هویت دینی (تهدید، تحمیق، تطمیع، تحدید، تسویب، تحقیر و...)
- ۴۱) آسیب شناسی هویتی حوزه‌های علمیه و روحانیت
- ۴۲) آسیب شناسی هویتی دانشگاه‌ها و روشنفکران دینی
- ۴۳) راهبردها و راهکارهای تقویت، تثبیت و تعمیق هویت دینی

پانوش:

۱. اعراف، ۱۷۲.